

TROYA -TENEDOS

Mitolojinin Adası

Uygarıklar denizi Ege'nin kuzeyindeki, gözlerden uzak, küçük bir ada olan Tenedos'un binlerce yıl önce Troia Savaşı ile başlayan ve Homeros'un ölümsüz destanları İlyada ve Odysseia ile devam eden kültür serüvenindeki yeri büyüktür.

M.Ö. 2. binin sonlarındaki Ege ve Akdeniz coğrafyasına hükmeden Miken, Hattuşa ve Mısır yüksek kültürlerinin, Troia Savaşı'nın hemen öncesi ya da sonrasında büyük bir felaketle sona ermesi;

o dönem Anadolu, Akdeniz ve Ege dünyasında yaklaşık 300 yıl süren (M.Ö. 1180- 850) bir çöküşe neden olur. Özellikle Ege ve Akdeniz coğrafyasındaki toplumların genel yapısında, yönetim sistem ve geçim sisteminde göçebelğe kadar giden bir parçalanma yaşanır. İşte uzun süren bu „Karanlık Çağlar“dan çıkmada en büyük rolü oynayan etkenlerin başında ise, eski dönemlere ait Kahramanlık Destanları gelir. Günümüze kadar yazılı bir şekilde ulaşmış „İlyada“ ve „Odysseia“ destanlarının „ozanlar“ tarafından kuşaktan kuşağa aktarttığı uzun süren sözel bir geleneğin son noktası olduğunu yüzyıllar süren araştırmalar sonucunda biliyoruz.

Elit (soylu) gruplara ulaşarak bize kadar gelen, büyük boyutlara sahip „tarihsel“ olaylar, öncelikle Son Tunç Çağı (M.ö: 1700-1200)'nda Theben ve Troia'da yapılan savaşlardır. Günümüzde halen bu kahramanlık destanlarının ne kadarının, günümüzdeki tanımıyla „tarihsel“ gerçekleri yansıttığını bilememekteyiz. Ancak kesin olan şu ki, söz konusu bu destanların etkisi, yüzyıllar boyunca elit sınıf için tarihsel olarak algılanmıştır. Ana konusu savaş ve onur olan bu kahramanlık destanlarının insanları eğlendirme işlevi dışında eğitici ve öğretici bir işlevi de vardır.

Arkeolojik buluntularla da desteklenen, sözel kahramanlık destanların Tunç Çağı tarihlenmesindeki (bu dönemin sonunu biz İlyada, Odysseia ama aynı zamanda Hesiodos'da da görmekteyiz), Homeros'un İlyada Destanı'ndaki Gemiler Kataloğu (İlyada Destanı II- 487-759) önemli rol oynamıştır. Söz konusu araştırmacılar ilk kez, ikincil araştırma sonuçlarıyla, kendi arkeolojik arazi çalışma sonuçlarını Gemiler Kataloğu'nda ismi geçen 175 coğrafik yerle birleştirmişlerdir. Oldukça ikna edici bu çalışmanın sonuçları bu yayından sonraki İlyada Destanı yorumlarında yer almıştır.

İlyada Destanı'nında geçen coğrafik isim ve yerlerin, Ege Bölgesi'indeki anakara ve adalarla kısmen özdeşleştirilebildiğini ve bunun da İlyada Destanı'ndaki gerçek öze işaret eden önemli verilerden biri olduğunu dile getirmiştik.

İşte bu bağlamda bize en önemli bilgileri adalardan bir tanesi Bozcaada, İlyada'daki ismiyle Tenedos'tur. Tenedos ismi İlyada Destanı'nda 4 kez, bir kez de Odysseia Destanı'nda geçer. Tenedos adının iki kere anıldığı destanın 1. bölümünde, Chryseli (burası güney Troas'da yer almaktadır) rahip Chryses'in Apollon'a haykırışında Tenedos'un tanrı Apollon Smintheus için yapılan bir tapınağa işaret ederler:

„Ey Khryse'yi kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı,
Tenedos'un güçlü kralı, Smittheus, dinle beni,
bir gün sana yaraşır bir tapınak yaptıysam, (İlyada I- 38 vd.)

İkinci kez Tenedos'un isminin anıldığı yer:
“Ey Khyrseyi kutsal Killia'yı koruyan, gümüş yaylı,
Tenedos'un güçlü kralı, dinle beni!”
(İlyada I- 450 vd..)

Tenedos ismi 3. kez İlyada Destanı'nda Akhilleus'un Tenedos'u yağmalayıp, yaşlı Nestor'a güzel bir köle kadın vermesiyle anılır.
“ Akhilleus'un Tenedos'u yakıp yıktığı gün,
Nestor Tenedos'tan alıp getirmişti Hekamede'yi,
ulu yürekli Arsinoos'un kızıydı Hekemade,
Akhalar Nestor'a seçmişlerdi onu.”
(İlyada, XI 625 vd).

Bu küçük adanın destanda 4. kez anıldığı yerde ise Poseidon'nun Tenedos ve İmbros (Gökçeada)'un arasındaki denizin altında yaşadığı mağaranın anlatıldığı yerdir. Tanrı Poseidon yaşadığı denizin içindeki bu mağaradan savaşta Akhalara yardıma gitmek için acele eder:

“ Denizin diplerinde, ta uçurumlarda,
Tenedos'la kayalık İmros arasında
bir mağara vardır, geniş kocaman. (İlyada XIII, 33 vd.)

Homeros'un İlyada Destanı'nda kısa bir süre sonra yazıya geçirdiğine inanılan ikinci destanı Odysseia'da, Akhaların Troia'yı feth ettikten sonra, Tenedos adasına doğru yelken açtıkları ve orada sorunsuz bir geri dönüş yolculuğu için tanrılara kurban kestikleri anlatılmaktadır:

“Tenedos'a varınca kurbanlar kestik tanrılara, bıraksınlar bizi yurdumuza dönelim diye.
Ana Zeus istemiyordu o günlerde dönüşümüzü.
Ne katı yürekli tanrıdır o,
ikinci uğrusuz kavgayı saldı aramıza.”(Odysseia III, 159 vd.).

Bildiği üzere İlyada ve Odysseia Troia Savaşı'nı başından sonuna kadar kronolojik olarak anlatmayı amaçlamayan bir destanlar dizisidir. Savaşın nasıl olup bittiği, destanları dinleyenler

tarafından zaten bilinmektedir; en azından destanı anlatan ozan bunu böyle kabul etmektedir. Troia kentinin bir Tahta At hilesiyle feth edilmesi hikayesinin de dinleyeciler tarafından bilindiği kabul edilen olaylar arasındadır. Bu nedenle bu olaylar Odyseia Destanı'nda ayrıntılı anlatılmaz, sadece şöylece değinilir. Troia kentinin Tahta At hilesiyle yıkılması da Odyseia'da herkesin bildiği bir olay olark kısaca geçiştirilir:

“ Haydi şimdi geç başka bir konuya,
şu tahta at olayını anlat şimdi bize,
Athena'nin yardımıyla Epeios yapmıştı onu hani,
getirmişti Akropolis'e dayamıştı tanrısız Odysseus da kurnazca.
İlyon'u yıkacak adamlarla doluydu içi”. (Odyseia VIII- 492-496)

Söz konusu bu lokalizasyon bağlamında Lemnos adasının konumu ve işlevi de oldukça ilginç bilgiler vermektedir bize. İlyada Destanı'nda Lemnos adası bir “ Akhaların dostu ada” olarak 8 kere anılır. Ada kral Thoas'ın bölgesidir burası. Kolchis seferi sırasında Thoas'ın kızı Hypsipyle ile İason'un birleşmesinden oğulları Euenos doğar. Grekler Troia seferleri sırasında, Lemnos adasında dinlenir ve herkesin sarhoş olduğu büyük bir şölen yaparlar:

“ Boyna yüksekte atardınız Lemnos'tayken,
düz boynuzlu sığırların etini yerdiniz tıka basa,
dopdolu kaplamlal dikediniz şarabı,
hani nerede, bir kişi karşı koyacaktı iki yüz kişiye,
şimdi ise baş edemiyoruz bir Hektor'la” (İlyada VIII- 230-2359).

Lemnos adasındaki bu şöleden sonra doğrudan Tenedos'a doğru yelken açarlar Akhalar. Bir deniz yılanının bacağından yaraladığı Philoktetes'i adada bırakırlar. Lemnoslu Euenos, Troia Savaşı sırasında, Akhaları yolladığı şarapla destekler. Ancak doğal olarak verilen şarap karşılıksız kalmaz. Akhalar, Lemnoslu Euenos'un bu cömert yardımını karşılıksız bırakmaz; metal, sığı ya da köle verir şarabın karşılığında:

“ Şarap taşıyan bir hayli gemi geldi Lemnos'tan,
şarabı İason'nun oğlu Euneos gönderiyordu.
Erlerin güdücüsü İason'dan Hypsipyle doğmuştu onu.
İason'nun oğlu, Agamemnon'la Menelaos'a işte
Şarap gönderiyordu tam bin ölçü.
Gür saçlı Akhalar aldılar şarabı,
yerlerine kimi tunç verdi, kimi parlak demir,
kimi deri, kimi canlı sığır, kimi köle”. (İlyada – VII- 467-473).

Savaşın Akha tarafındaki en önemli kahramanı Akhilleus ise, savaş sırasında esir aldığı Priamos'un çocuklarını para karşılığında Lemnoslu Euenos'a satar:

“ Akhilleus da başına bir bela gibi inivermişti.
Gemiye bindirmişti onu, satmıştı güzel Lemnos'ta,
İason'nun oğlu satın almıştı Lykaon'u” (İlyada XXI- 40-42)

İlyada Destanı'nda Lemnos adası ile ilgili anlatılanları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde,

adanın destan geleneği içerisinde, Troia Savaşı sırasında Akhaların dostu ada olarak yer edildiğini söyleyebiliriz. Hatta ada, savaş sırasında Akhalar için bir tür sığınacak yer, ve Troia'ya saldırmak için bir üs işlevi de görmüştür.

Mitolojik ve tarihsel bu arkaplan sonrasında, Homeros'un İliada ve Odysseia'sından ve Grek İlion kentinin M.Ö. 8 yüzyılın sonlarına, Tenedos'un karşısındaki Hisarlık Tepe /Troia'daki Tunç Çağı kalesinin kalıntıları üzerinde kurulmasından beri, Antik dünyanın, karşısında eski Troia'nın bulunduğu konusunda bir şüphesi yoktur. Aynı şekilde emin oldukları bir husus, destanların içeriğinin tarihi olaylara dayandığıydı. Homeros geleneğinin etkisinin uzun süre Grek İlion'unun olduğu yere bağlı kaldığı, orayı ziyaret eden tarihi kişiliklerin, Kserkes'ten, Büyük İskender'e, Scipio'lar, Sulla, Caesar, Augustus'tan, Hadrian, Caracalla, Constantinus ve Julianus'a uzanan, etkileyici listesinden de görülmektedir. Troia ve çevresinin topografyası özellikle Tenedos ve çevresi sadece coğrafi metinlerle aktarılmamış, haritalar ve konuyla ilgili dizinlerde de belirtilmiştir. Troia ve Tenedos adı yörede hiç bir zaman unutulmamıştı; ancak en geç 1103'de Troia'nın yeri artık kesin değildir. O yıl kutsanmış toprakları ziyarete çıkan ve yolu sırasında Tenedos yolu üzerinden İstanbul'a giden, dindar hac yolcusu Seawulf, Alexandria Troas'ın göze çarpan kalıntılarını, yöredeki Rum halk gibi, Troia/İlion sanmıştır. Sonraları İmbroslu Kritobulos, Fatih Sultan Mehmet'in 1462'de çıktığı seferde eski İlion kalıntılarını dikkatle incelediğini ve kahramanların mezarlarını ziyaret ettiğini yazacaktır.

Piri Reis'in 1521 tarihli Kitab-ı Bahriye'sinde de Troia'nın, Alexandria Troas (yani Eski İstanbul) ile bir olduğu yazılmıştır. Bu bağlamda Tenedos'tan da ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

16 yüzyılda bir dizi batılı gezginin ziyareti, Troia'ya duyulan ilginin tekrar canlanmasına neden olur. Bunların başını, Alexandria Troas'ı Troia sanan, doğacı Pierre Belon çekmiştir.

1580'lerden itibaren Troia'yı ziyaret eden Batılı -özellikle İngiliz -gezginlerin akını durmak bilmiyordu. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in büyükelçisi John Sanderson, 1584 ve 1591 yıllarında iki defa gelmiş, yine İngiltere Kraliçesi adına burayı gezen, Richard Wragg 1594 yılında Yenişehir Burnu'nda büyük tepeleri görmüş ve Akhilleus ve Aiaks'ın mezarları sanmıştı. Bu iki gezgini, aralarında org yapımcısı Thomas Dallam'ın da bulunduğu diğerleri takip etmiştir. Yerli Rumların, anlaşıldığı kadarıyla, Troia'nın yeri konusunda birbirleriyle çelişen kuramları yoktur. Seawulf'un da anlattığı gibi, onlar için Tenedos'un karşısındaki Alexandria Troas ve Çanakkale Boğazı yöresindeki tüm kalıntılar, Troia'ya dahildir.

Çoğu ziyaretçi ise, Alexandria Troas veya Sigeum tepesindeki kalıntıların Homeros'un Troia'sı olduğu yanılığına, -üstelik 17. yüzyılın başından beri bu konuda bir sürü malzeme ve kuram mevcut olduğu halde- düşmüşlerdi. Örneğin George Sandys, 1610 yılında çıktığı hac yolculuğunda o zamana kadar konunun uzmanı sayılan Pierre Belon'un ehliyetini sorgulayacaktı. Ona göre Yeniçeri Burnu (Sigeum) kalıntıları, Büyük Constantinius'un yarıda bıraktığı yeni Roma'nın kuruluşu çalışmalarının izleri olarak yorumlanmalıydı. 1627'de ilk olarak Sandys, Kara Menderes ve Dümrek Çayının, Antik Çağ'ın Skamander (Kara Menderes) ve Simoeis (Dümrek) akarsuları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yeni İlium kalıntılarında hiç bir iz kalmadığı da o sıralarda belli olmuştu, zira gezginlerden hiç biri bu yer konusunda hiç bir şey söylememektedir.

Homeros'un kentinin ve destanın geçtiği çevrenin yerinin kesin olarak belirlenmesine yönelik ilk profesyonel çalışmalar, 18. yüzyılda başlatılmıştı. Robert Wood, şiirin gerçekliğini, gerçek gözlemlerle güçlendirmek çabasında, 1742 ve 1759 yıllarında Tenedos ve Hisarlık/Troia'ya yaptığı gezilerde, modern topografik bir araştırma için gerekli temeli atmıştı. Kendisi, James Dawkins ve John Bouverie - üçü de Society of Dilletanti üyesiydi - 1750 yılında Troas'ı Kara Menderes kaynaklarına kadar araştırmışlar, ancak Troia'nın herhangi bir izine rastlamamışlardı.

Winckelmann'ın dostu ve öğrencisi Baron Johann Hermann von Riedesel, Sicilya ve Yunanistan gezisi hakkında bir rapor yazmıştı. Goethe'nin 26 Nisan 1787'de Agrigent'te bu kitaptan "dua kitabı veya muska gibi göğsümde taşıdığım bir kitapçık" diye bahsetmektedir. Goethe'nin bu yol arkadaşı ve rehberi, bildiğimiz kadarıyla, 1768 yılında, Schliemann'dan tam yüz yıl önce, Troas'a gelen ilk Alman'dır. Ayrıca von Riedesel, Troia'nın yerini aramaya girişmeyecek mantıklı biridir.

Fransız Eski Çağ araştırmacısı Jean Baptiste le Chevalier öyle değildir. Bu kişi, Troas'ın arkeolojik araştırmalarını başlatmıştır. 1785'te, yani tam 17 yıl sonra, antik yer isimlerinin teşhis edilmesine dayanan bir sistem kapsamında, tabiki burada Tenedos ismi yine büyük rol oynamaktadır, Troia'yı Pınarbaşı'nın üst tarafındaki Ballı Dağ'a yerleştirmiştir. Böylelikle le Chevalier yaklaşık yüzyıl geçerliliğini koruyan ve 1871 yılında bile Prusya Akademisi tarafından onay gören yer tespitini yapmıştır. Chevalier'in teorisindeki, birçok kere tartışılan zayıf noktaları saymak kolaydır: Bir kere, İlias'ta sürekli gidip gelinen, şehirle gemi karagahı arasındaki yollar için mesafe çok uzundur. Hektor ve Akhilleus'un Ballı Dağ'ın çevresinde koşmaları mümkün görünmemektedir. Küçük Pınarbaşı, ovanın en büyük akarsuyu olarak, Kara Menderes'in yerini tutamaz. Skamandre (Karamenderes) zannedilen derenin çeşitli kaynaklarında üç nesil boyunca yapılan ölçümler hep aynı sıcaklığı göstermişlerdir.

Le Chevalier'in en tanınmış eleştirmeni, Homeros destanının kaynağının Mısır olduğunu ileri süren Bryant'dı. Efsaneye getirdiği rasyonalist eleştiri, Grekler ve Troialılar arasında savaşın mantık dışı noktalarına ve iç çelişiklere dayanmaktaydı. Troas'ı 1800 yılı civarında gezen Joseph von Hammer Purgstall da Chevalier'in kuramına eleştirel bir bakışla yaklaşmaktaydı.

Sonradan Cambridge Üniversitesi'nde mineraloji profesörü olacak Edward Daniel Clarke ve öğrencisi John Martin Cripps 1801 yılında, Tenedos'un da komundan yola çıkıp Hisarlık'taki sikkeler buluntularına dayanarak İlion'un yerini belirlediler. O zamandan beri bu yer haritalarda Novum İlion diye geçmektedir. Daha 1787 ve 1793 yıllarında, İstanbul Fransız büyükelçisi Kont Choiseul-Gouffier ile beraber çalışan Alman mühendis Franz Kauffer, Hisarlık'ın bir ören yeri olduğunu belirlemiş ve uzun süre geçerli sayılan haritasında, Constantinius'un Bizans'tan önce kurmayı planladığı şehrin yeri olarak belirtmişti.

Şövalye Prokesch von Osten de Homeros'un ve İliada'nın izlerini sürmüştür. 1824 ve 1826 yıllarında olayların geçtiği bilinen tüm yerleri, Tenedos dahil ziyaret etmiş ve Homeros'taki kaynaklar olduğunu düşünerek, Pınarbaşı'ndaki kaynaklardan su içmiştir.

Henüz 1801 yılında, genç William Gell, kıyıyı takip ederek deniz yoluyla Alexandria Troas'a varmış, oradan karayoluyla Troia'nın bulunduğu ovasıya gelmiştir. Burada birçok resim yapmış

ve bunları 1804 yılında gözlemleriyle birlikte yayınlamıştır. Bu resimlerde Tenedos adası oldukça etkileyici bir şekilde resmedilmiştir.

Troia ovasının araştırılmasında, 1830'larda ilk topografik haritanın çizilmesiyle önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Harita, Kiel'li Eski Çağ tarihçisi Peter Wilhelm Fochhammer tarafından çizilmiş ve arkeolojik bir yorumla bereber yayınlanmıştır. Arazinin haritası, aynı zamanlarda, 1839 yılı yazında, Sultan II Mahmut için Türkiye'nin içlerinde çalışan Prus askeri kartograflar çalışırken çıkarılmıştır.

Seyyah ve Eski Çağ tarihçisi Gustav von Eckenbrecher nihayet 1842 yılında Troia'nın Yeni İlium'un yerinde bulunduğunu öne sürmüştür; ancak yine de cevaplanmamış bazı sorular kalmıştır. Burada, önsözünde belirttiği gibi, Schlieman'ın ilk kazılarının sonuçlarını dikkate almamıştı. Eckenbrecher yapıtına, Graves ve Spratt'ın 1844 yılında hazırladıkları İngiliz amiralliği haritasına dayanan, bir Troia ovası planı eklemiştir. Gazete sahibi ve amatör arkeolog, Charles Maclaren'in yaptığı araştırmayı bilmemektedir. Maclaren henüz 1822 yılında Troia'nın Yeni İlium'un yerinde olması gerektiği hususunda ikna olmuştu. Bu tezini henüz Troas'ı gezmeden yayınlamıştır. Yöreye 1847 yılındaki gidişi, topografik özelliklerini incelemek maksadıylaydı. 1865 yılında Hisarlık'ın Troia olduğu kuramını güçlendiren ikinci kitabını yayınlamıştır. Bu, Schliemann'ın Troia'ya ilk kez gelmesinden beş ve Avusturyalı gezgin, araştırmacı ve diplomat Johann Georg von Hahn'ın, Ballı Dağ'da arkeolojik bir kazı yaparak ilk kez Chevalier'in kuramlarını incelemesinden ise bir yıl öncesidir.

Burada Spratt'tan üç yıl sonra, 1842'de, bir Troas'ın haritasını hazırlayan ve 1867 yılında, bu harita çalışmalarına temel oluşturan, Rus doğa bilimcisi, jeolog ve botanikçi Peter von Tschihatscheff'in "Küçük Asya Yolları" eserini çeviren, haritacı Kiepert'in de anılması gerekir. Bu münasebetle ilk kez, 1849 yılında 21 yaşındayken Tschihatscheff'e bir kaç Troia gezisinde refakat etmiş olan ve Rus'un "genç dostum" olarak nitelendirdiği, Frank Calvert karşımıza çıkacaktır. Calvert'in 1863-65'deki Troia kazıları sonrasında, 1870 yılından itibaren karşımıza H.Schliemann çıkar. Schliemann'ın ölümü 1890'a kadar devam ettirdiği kazılar sonrasında Troia'nın Hisarlık Tepe'de olduğu kabul edilir. Daha sonra 1893-94 yıllarında W. Dörpfel, 1932-38 yıllarında C. W. Blegen ve 1988-2005 yıllarında M.Osman Korfmann'ın gerçekleştirdiği kazılarla Troia kültür tarihindeki önemli yerin kesin bir şekilde alır.

İşte günümüzden yaklaşık 3000 yıl önce savaşlarla, destanlarla, araştırmalarla başlayan ve günümüze kadar devam eden bu „kültür serüveninde“ Ege Denizi'nin kuzeyindeki küçük ama önemli ada Tenedos'un rolü çok büyüktür.

Rüstem Aslan

<http://akademik.comu.edu.tr/onizle.php?cvno=Y-0010>

http://www.amazon.de/s/ref=ntt_athr_dp_sr_1?encoding=UTF8&search-alias=books-de&field-author=Rüstem%20Aslan

